

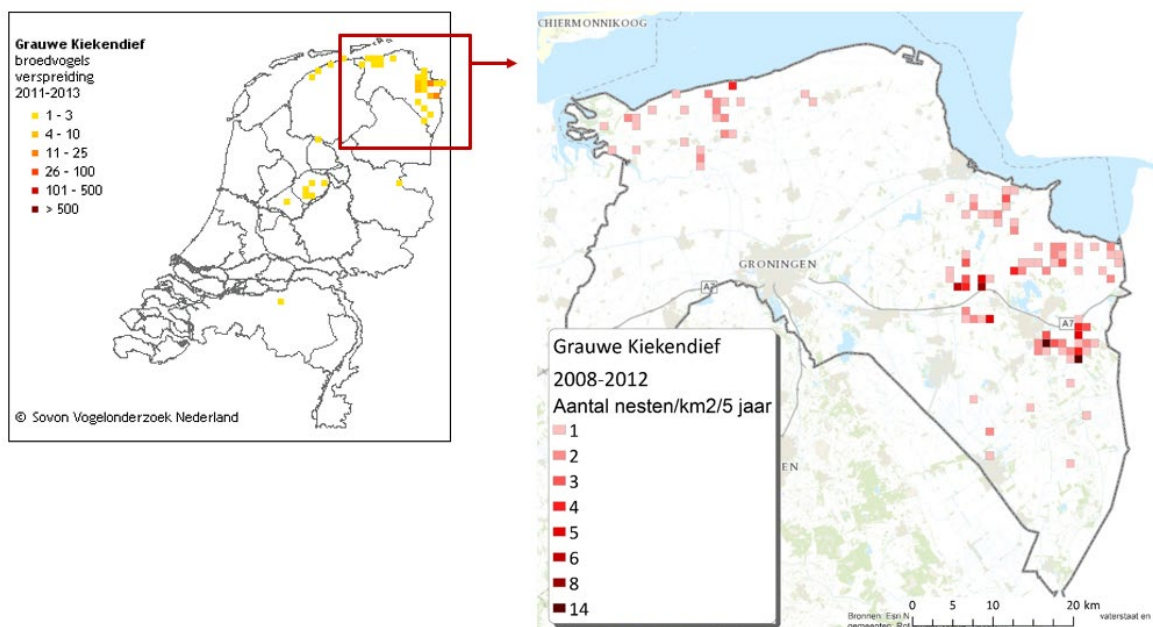
Deel 1: In vogelvlucht een jaar van de grauwe kiekendief

Op 13 december 2022 organiseerde Van Hall Larenstein in samenwerking met BoerenNatuur een online kennisbijeenkomst over het trekgedrag van twee iconische boerenlandvogels, de grauwe kiekendief en de grutto. Deze kennisbijeenkomst was onderdeel van het Europese LIFE-IP project All4biodiversity en het project Kennismakelaar Boerenlandvogels. Het doel is om kennisuitwisseling te stimuleren tussen onderzoekers, agrarische collectieven en boeren. In dit verslag wordt het eerste deel over de grauwe kiekendief besproken. Raymond Klaassen, onderzoeker bij de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) en werkzaam bij Grauwe Kiekendief Kenniscentrum Akkervogels (GKA), nam ons mee in de ecologie van de grauwe kiekendief. Hij vertelde hoe we door zenderonderzoek veel meer te weten zijn gekomen over de leefwijze van deze vogelsoort en wat we daar van kunnen leren voor het akkervogelbeheer in Nederland.

De grauwe kiekendief wordt als gidssoort gezien voor het akkerlandschap. Gaat het goed met de grauwe kiekendief, dan gaat het goed met het hele ecosysteem. Daarom is er een grote interesse in de bescherming van deze roofvogelsoort. Opvallend aan grauwe kiekendieven is dat het mannetje een heel groot deel van de jacht op zich neemt tijdens het broedseizoen. Al vanaf het moment dat het vrouwtje begint met het leggen van eieren tot het moment dat de jongen bijna uitvliegen zorgt het mannetje vrijwel uitsluitend voor al het voedsel. De prooien worden door de lucht doorgegeven, wat elke keer weer een spektakel is om te zien.

Zie voor mooie afbeeldingen bij dit verhaal ook de presentatie van Raymond Klaassen: De grauwe kiekendief nader bekeken.

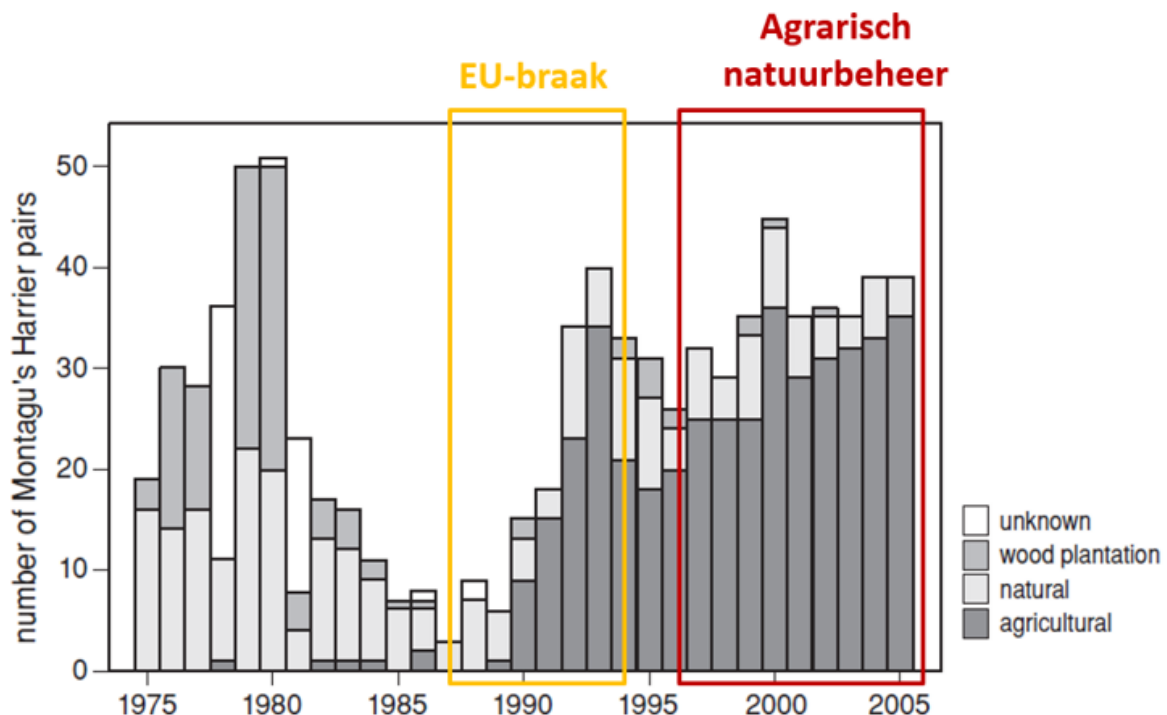
Momenteel broeden de meeste grauwe kiekendieven in Oost-Groningen, in de Dollard-polders en omgeving van Winschoten zijn de meeste broedparen te vinden (zie **figuur 1**). Maar dat is niet altijd zo geweest.

Figuur 1 – Broedvogelverspreiding van grauwe kiekendief in Nederland (links) en verder ingezoomd op de provincie Groningen (rechts).

Populatieontwikkeling

Klaassen geeft aan dat het best bijzonder is dat de grauwe kiekendief nog voorkomt in Nederland. Na 1980 ging het populatieaantal heel hard achteruit. In 1985/1986 vroeg men zich af, "wanneer zal de grauwe kiekendief als broedvogel in Nederland uitsterven?". Maar zover is het gelukkig nooit gekomen. Tussen 1988 en 1993 werden als gevolg van een overproductie van graan in de EU grote delen van Noordoost-Groningen uit productie genomen, bekend als de MacSharry braaklegging. Op die braakliggende akkers ontstonden grassige vegetaties met hele hoge dichtheden aan veldmuizen. Tijdens het broedseizoen zijn muizen het bulkvoedsel van de grauwe kiekendief, dus die braakliggende akkers trokken grauwe kiekendieven aan. En zo verplaatste het broedgebied van de meer natuurlijke habitats naar het akkerlandschap. Na de braaklegging nam het agrarisch natuurbeheer de taak over in het leveren van geschikt broedgebied (zie **figuur 2**). Door het agrarisch natuurbeheer werden sinds 1997 kruiden- en grasrijke brede akkerranden aangelegd en beheerd. Tegenwoordig telt Nederland 50-75 broedparen. De populatie is klein, maar wel stabiel.

Figuur 2 – Populatieontwikkeling van grauwe kiekendieven in Nederland in de periode 1975-2005 met verdeling in broedhabitat (agrarisch, natuurlijk, productiebos, onbekend).

Dieetonderzoek

Om een beter beeld te krijgen van het dieet kun je braakballen uitpluizen. Uit dat braakballenonderzoek blijkt dat muizen (vooral veldmuizen) het hoofdbestanddeel van het dieet vormen, aangevulde met enkele kleine akkervogels.

Er is een vraag over hoe groot de impact van de grauwe kiekendief is op de populatie kleinere en beschermde akkervogels, zoals de gele kwikstaart en veldleeuwerik. Volgens Klaassen is de impact op de populaties van deze akkervogels heel klein. Het aandeel van de populaties dat verloren gaat tijdens landbouwwerkzaamheden, is vele malen groter.

Klaassen vertelt dat door het dieetonderzoek we er ook achter zijn gekomen dat de populatie grauwe kiekendieven sterk afhankelijk is van de muizenpopulatie. Hoe meer muizen, hoe groter het aandeel muizen in het dieet, hoe meer eieren er worden gelegd en jongen worden grootgebracht. Deze jongen keren later weer terug naar hun geboortegrond.

Er wordt veel gedaan om de grauwe kiekendief te beschermen in Nederland, maar meer dan de helft van het jaar zijn ze in Afrika. Klaassen stelt daarom: *“Als je een soort echt wilt behouden, dan moet je ook weten wat de trekroutes zijn en waar ze overwinteren en welke problemen komen ze daarbij tegen”*

Satellietzenderonderzoek

Tussenstop in Noord-Afrika

In de afgelopen jaren is er veel zenderonderzoek gedaan naar grauwe kiekendieven in verschillende landen in Noordwest-Europa. Dat heeft geresulteerd in een gigantische dataset met vliegroutes. Hierin kunnen drie belangrijke trekroutes worden onderscheiden. Voor de bescherming is het belangrijk om te weten waar de vogels een tussenstop maken. *“Dat zijn de tankstations van de kiekendief onderweg”*, aldus Klaassen. Door dit onderzoek weten we dat kiekendieven in het voorjaar, tijdens de noordwaartse trek, massaal in Noord-Afrika stoppen. Kiekendieven hebben de gewoonte om samen te slapen. Op die slaappleaatsen vind je weer braakballen. De braakballen die daar zijn gevonden, zijn veel lichter van kleur door de vele eierschalen van leeuweriken (meer dan 10 soorten leeuweriken, waaronder de Temmincks strandleeuwerik). In het voorjaar stoppen ze hier om zich te goed te doen aan de grote hoeveelheden leeuweriken, eieren en nestjongen.

De vraag wordt gesteld hoe het gaat met de populaties leeuweriken in Noord-Afrika. Volgens Klaassen vormt overbegrazing door geiten een groot probleem in deze regio. De leeuweriken komen vooral voor in de onbegraasde delen. Dat is ook de plek waar de kiekendieven foerageren. Maar als er onvoldoende gebieden overblijven die niet begraasd worden dan heeft het een impact op de leeuweriksoorten en de andere trekvogels, zoals de grauwe kiekendief, die daar afhankelijk van zijn.

Met behulp van verbeterde GPS-loggers blijkt dat trekkende grauwe kiekendieven niet de hele dag vliegen. Dit komt doordat ze onderweg niet alleen maar vliegen, maar ook aan foerageren. Soms verlengen ze ook hun vlucht tot een paar uur na zonsondergang.

Overwinteren in de Sahel

De Sahel is de regio waar de grauwe kiekendieven overwinteren na hun lange vlucht zuidwaarts. Uit het onderzoek blijkt dat kiekendieven meerdere gebieden gebruiken in het overwinteringsgebied en daarin plaatstrouw zijn. Ze keren dus elk jaar terug naar dezelfde gebieden. De braakballen die in de Sahel zijn gevonden bestaan voornamelijk uit resten van sprinkhanen.

In de Sahel hebben grauwe kiekendieven te maken met het zogenoemde Moreau's paradox. Kiekendieven moeten zich op de voorjaartrek voorbereiden terwijl de condities in het overwinteringsgebied steeds slechter worden gedurende het seizoen. Het wordt telkens droger en dat heeft effect op de voedselbeschikbaarheid. Planten verliezen hun bladeren en aan het einde van de winter zijn er veel minder sprinkhanen. Om dat te compenseren, blijken de kiekendieven veel meer vlieguren te maken wat de vogels extra energie kost. Hoeveel voedsel ze kunnen vinden, lijkt ook effect te hebben op het moment dat ze uit Afrika vertrekken. En dat is weer belangrijk voor het moment dat ze in Nederland aankomen en beginnen te broeden.

Foerageren in Noordoost-Groningen

In Nederland profiteren de grauwe kiekendieven van het agrarisch natuurbeheer. Wel blijkt door de GPS-loggers kiekendieven verrassend weinig foerageren in de akkerranden, terwijl daar wel hoge dichtheden aan muizen zitten. We denken dat het komt doordat de kiekendieven moeite hebben de muizen te vangen in de hoge, dichte vegetatie. Wel lijkt het erop dat de akkerranden muizen aantrekken die vervolgens door de grauwe kiekendieven in het open veld gevangen kunnen worden.

Belangrijkste punten en tips

- De grauwe kiekendief heeft een sterk specialistisch dieet, maar eentje dat sterk varieert per seizoen.

“Ik vind het enorm fascinerend dat kiekendieven heel specialistisch op muizen jagen in de zomer, heel specialistisch op sprinkhanen jagen in de winter en heel specialistisch op leeuweriken jagen in Noord-Afrika. Ben je dan een specialist of generalist?”, aldus Klaassen.

- Net als bij weidevogels komt voor akkervogels, zoals de grauwe kiekendief het agrarisch natuurbeheer neer op mozaïekbeheer. Kortom, het creëren van een landschap met akkers, graslanden en akkerranden die afwisselend worden gemaaid, zodat er gedurende het hele broedseizoen voldoende prooien ‘vangbaar’ zijn.
- Het telen van luzerne en andere vlinderbloemigen (gestimuleerd door de ecoregelingen) is een goede ontwikkeling om het landschap te verbeteren voor akkervogels. Het is echter van groot belang dat ook bij deze gewassen het maaibeheer niet te intensief is, om een ecologische val van bijv. de veldleeuwerik te voorkomen. Een veldleeuwerik heeft 45 dagen (minimaal 6 weken) nodig om jongen vliegvlug te krijgen. Dit vraagt om agrarisch natuurbeheer dat rekening houdt met de soorten gedurende de gehele broed- en kuikentijd. Hier kunnen extensieve gewassen bij helpen.

“Op het eiland Öland mogen boeren geen voer aanvoeren en mest afvoeren van het eiland. Dus daar heb je eigenlijk een gesloten kringloop. Op 1/3 tot de helft van het akkerbouwareaal groeien ze luzerne of gras-klover met ongelooflijke dichtheden aan veldleeuweriken, maar ook hele hoge dichtheden aan broedende grauwe kiekendieven die veel in die luzerne en gras-klover foerageren.”

- Klaassen heeft als tip voor boeren en agrarische collectieven: **werk aan een gevarieerder bouwplan.**

Uit een recente evaluatie van het akkervogelbeleid in Groningen blijkt dat hoewel akkerranden wel degelijk een rol spelen, akkervogels vooral gebaat zijn bij een gevarieerd bouwplan. Dus als er iets is waarmee we de akkervogels beter kunnen beschermen, zou dat het zijn. En dat geldt voor de hele breedte aan soorten: van veldleeuwerik en gele kwikstaart tot grauwe kiekendief. Klaassen sluit af dat deze conclusie wordt bevestigd door wat we zien in andere landen: *“De rijkste gebieden aan akkervogels zijn ook de rijkste gebieden wat betreft gewassen.”*